

بررسی دیدگاه اساتید دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز نسبت به مؤلفه‌های اسلامی شدن دانشگاهها

پریناز طوقدار حسینی^۱
صادق ملکی آوارسین^۲

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف شناسایی و اولویت‌بندی مؤلفه‌های مؤثر بر اسلامی‌شدن دانشگاهها در دانشگاه آزاد اسلامی تبریز انجام شد. **روش:** روش پژوهش، توصیفی - پیمایشی و ماهیت آن، کاربردی است. جامعه آماری 512 نفر و حجم نمونه آماری 105 نفر به صورت هدفمند انتخاب شد. ابزار اندازه‌گیری، پرسشنامه محقق‌ساخته است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، از تحلیل عاملی، آزمون تی مستقل، یومن - ویتنی و تحلیل واریانس یکطرفه استفاده شد. **یافته‌ها:** اساتید، مؤلفه‌های فرهنگی - تربیتی و آموزشی را بر اسلامی‌شدن دانشگاه مؤثر می‌دانند. با مقایسه میانگین رتبه‌ای، مؤلفه‌های فرهنگی - تربیتی، آموزشی، پژوهش - فناوری و مدیریتی در اولویت اول تا چهارم قرار دارند. در مؤلفه‌های چهارگانه مزبور بین دیدگاه اساتید بر حسب جنسیت، گروه تحصیلی، سطح تحصیلات، سنوات خدمت و مرتبه علمی، تفاوت معناداری وجود نداشت. **نتیجه‌گیری:** نتایج نشان داد مؤلفه‌های فرهنگی - تربیتی و آموزشی، تأثیر قابل توجهی در اسلامی‌شدن دانشگاهها دارند. توجه و توسعه راهبردمحور این مؤلفه‌ها، موجب اسلامی‌شدن دانشگاه خواهد شد.

واژگان کلیدی: اسلامی‌شدن، فرهنگی - تربیتی، آموزشی، پژوهش - فناوری، مدیریتی.

◇ دریافت مقاله: 98/04/22؛ تصویب نهایی: 98/08/14.

1. کارشناس ارشد مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، تبریز، ایران.
2. دکتری تخصصی مدیریت آموزشی، دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، تبریز، ایران (نویسنده مسئول) / نشانی: تبریز؛ اتوبان پاسداران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز / نمابر: 04133302693 / Email: maleki@iaut.ac.ir

الف) مقدمه

دانشگاهها از جمله نظامهای اجتماعی اند که نیروی محرکه آگاهی‌بخش و برج فرماندهی فکر جوامع شناخته شده‌اند (ناظم، 1389). در تعالی و رشد یک جامعه، منابع انسانی نقش بی‌بدیلی دارند. در این خصوص علاوه بر کمیّت نیروی انسانی، ویژگی‌های کیفی آنها نیز مهم است. دانشگاهها با تدوین و اجرای یک نظام و برنامه آموزشی راهبردی، نیروی کیفی جامعه را تربیت کرده، موجب ارتقای کارایی آنان می‌شوند. به لحاظ این نقش آفرینی حیاتی، مسئولان و مدیران کلان جامعه در تمامی کشورها، تأسیس و فعال‌سازی مراکز آموزش عالی را وجهه همت خود قرار داده‌اند (نظری، 1385: 174). دانشگاهها به عنوان نماد بالاترین سطح از تفکر و علم و پژوهش و فرهنگ، در تحقق اهداف جامعه اسلامی به معنی واقعی کلمه، نقش فعالی دارند. دانشگاهی لازم است که در آن همه ارزشهای متعالی قرآنی، اسلامی، فرهنگی و برترین اندیشه‌های علمی، خلاقیت‌های ذهنی و، تولیدات علمی و فکری در رفتار و شخصیت دانشگاهیان به مثابه الگوهای مطلوب اجتماعی پدیدار شود.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، از جمله موضوعاتی که مورد اهتمام دولتمردان و تصمیم‌سازان جامعه قرار گرفت، توسعه کمی و کیفی مؤسسات آموزش عالی و دانشگاهها بود. بر این اساس، از اوایل دهه 60 با پیشنهاد و پیگیری مقامات آن دوره، دانشگاه آزاد اسلامی پا به عرصه وجود نهاد. همان‌طور که از عنوان آن برمی‌آید، مؤسسان این دانشگاه دو ویژگی عمده را برای آن ترسیم کردند: اول اینکه، آزاد باشد؛ یعنی از نظر منابع مالی و مدیریت، متکی به دولت نباشد و خود درآمدزایی داشته و خودکفا باشد. دوم اینکه، اسلامی باشد؛ یعنی در تمام امور آن تعالیم و آموزه‌های دین اسلام تبلور و تظاهر داشته باشد (فضل‌اللهی و زمانی ده‌عقوبی، 1390). اما با گذشت چند دهه از طرح ایده اسلامی کردن دانشگاهها، هنوز آن‌طور که شایسته و بایسته است اهداف و آرمانهای دانشگاه اسلامی تحقق نیافته است. رهبر معظم انقلاب در این زمینه می‌فرماید: «دانشگاه هنوز اسلامی نشده است... این نمی‌شود مگر با یک تحول عمیق، بنیادی، دلسوزانه، بلندمدت، برنامه‌ریزی شده و همه‌جانبه» (وبسایت پرسشکده سامانه پرسش و پاسخ ایران، 1389). نقد مقام معظم رهبری در خصوص همه دانشگاههای دولتی و غیر دولتی مصداق دارد؛ ولی با توجه به عنوان اسلامی در دانشگاه آزاد اسلامی، انتظار می‌رود در این خصوص سیاستها و برنامه‌های عملیاتی ویژه‌ای داشته باشد. اسلامی شدن، از مسائل پراهمیت دانشگاههای جهان اسلام است؛ تا جایی که آینده این کشور و این انقلاب، به اسلامی کردن دانشگاه بستگی دارد. (خانم‌ای، 1375)

اینکه اسلامی شدن دانشگاهها شامل چه مؤلفه‌هایی می‌شود و این مؤلفه‌ها تا چه میزان در دانشگاهها محقق شده‌اند، موضوع مطالعه پژوهش حاضر است. از منظر اندیشه‌ورزان و محققان این حوزه، اسلامی شدن دانشگاهها، شاخصها و مؤلفه‌های متعددی را شامل می‌شود و هر صاحب‌نظری از منظر خاصی به موضوع نگریسته و هر کدام بر اساس علایق، گرایش فکری و حوزه مطالعاتی خود، به توصیف و تحلیل

91 ❖ بررسی دیدگاه اساتید دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز ...

اسلامی شدن دانشگاهها پرداخته‌اند. از دید امام خمینی (ره)، اسلامی کردن دانشگاهها به معنای تدریس صرف علوم اسلامی در دانشگاه نیست، بلکه به معنای رهایی از قید و بندهای استعماری و به خودکفایی رسیدن در عرصه‌های علمی است. ایشان می‌فرمایند: «معنی اسلامی شدن دانشگاه این است که استقلال پیدا کند و خودش را از غرب جدا کند و خودش را از وابستگی به شرق جدا کند و یک مملکت مستقل، یک دانشگاه مستقل، یک فرهنگ مستقل داشته باشیم» (امام خمینی، 1359: 251-250). دانشگاهی که موصوف به اسلام است، مفهومی عمیق و پرمحتوا خواهد داشت؛ زیرا اسلام مبین و مشوق همه اوصاف پیش‌برنده و تعالی‌بخش برای یک دانشگاه پیشتاز است. لذا دانشگاه اسلامی اعتبار و صف پرمحتوا و مقدسی دارد (قربانی‌زاده و امینی، 1393). دانشگاه اسلامی - ایرانی، دانشگاهی است که بر اساس آموزه‌های دین مبین اسلام (قرآن و احادیث) و متناسب با شرایط تاریخی، ملی و فرهنگی جامعه ایرانی ایجاد شده باشد (ایمانی و شریعی، 1390). بر اساس سند اسلامی شدن دانشگاهها، مراکز آموزش عالی هر جامعه نماد بالاترین سطح علم و فرهنگ آن جامعه محسوب می‌شوند؛ بنابراین، آموزش عالی کشور بایستی مبداء تحولات علم و فرهنگ باشد. احیای هویت تمدنی و پیشرفت جمهوری اسلامی، مستلزم رشد متوازن و همه‌جانبه ابعاد علمی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی کشور است که در مسیر تعالی آن، آموزش عالی کشور نقش پیشران و موتور محرکه را برعهده خواهد داشت. آموزش عالی کشور رسالت‌های مختلفی در مؤلفه‌های فرهنگی - تربیتی، آموزشی، پژوهش - فناوری و مدیریتی بر عهده دارد که بایستی آنها را به صورت نظام‌واره لحاظ کرد که مهم‌ترین آنها عبارتند از: تربیت متخصصین متعهد، خلاق، متخلق، ماهر و کارآفرین؛ تولید، انتقال و انتشار علم و فناوری در خدمت نیازهای جامعه اسلامی؛ ساختاری کارآمد و اثربخش با تعامل سازنده و اثرگذار در سطوح ملی، منطقه‌ای و فراملی. (شورای عالی انقلاب فرهنگی، 1392)

دانشگاه اسلامی، دانشگاهی است که در آن در کنار علم، فرهنگ و تزکیه و اخلاق و معنویت هم لازم است. در این هیچ شبهه نکنید (مقام معظم رهبری؛ نقل از: همان). مراد از اسلامی شدن دانشگاهها این است که تمامی عناصر دانشگاه، همسو با ارزشها و ایده‌های اسلامی باشند یا حداقل در تعارض با الگوها، ارزشها و آرمانهای والای الهی - انسانی نباشند (خادمی، 1381: 8). دانشگاه اسلامی، دانشگاهی است که هدف آن، هدفهای اسلامی و دینی باشد و ارکان آن را نیروهای مؤمن و متعهد تشکیل بدهند و ارزشها نیز در اولویت باشند (زراعت، 1376). دانشگاه اسلامی رویکردی است که می‌تواند در ارتقای فرهنگ دینی از طریق ارائه الگویی توأمان از علم و دین، دمیدن روحیه تعهد و الزام اجتماعی در میان دانشجویان و پژوهشگران برای بهره‌مندی از معرفت و افزایش مسئولیت‌پذیری، جهت‌دهی درسهای پنهان نظام دانشگاهی به سوی ارزشهای متعالی دینی و ارتقای فرهنگ عمومی آنان، فضا سازی علمی مطلوب برای ارائه راهکارهای عملی به منظور فائق آمدن بر اختلافات، بازسازی تمدن اسلامی در پرتو توسعه علمی و با حضور نظری و فیزیکی دانشگاهیان تأثیر داشته باشد. (فی، 1381)

با توجه به اهمیت دانشگاهها و شرایط بومی و فرهنگی ایران اسلامی، می‌بایست دانشگاههای کشور را در جهت پیشرفت اسلامی- ایرانی به حرکت در آوریم و به سمت تولید علمی که رنگ و بوی دینی داشته باشد، حرکت کنیم. امروز کشور به دانشگاهی که حقیقتاً اسلامی باشد نیازمند است. چنین دانشگاهی است که کشور را آباد می‌کند و به نظام اسلامی آبرو می‌بخشد و به پیشرفت توأم علم و اخلاق در جهان کمک می‌کند. در دانشگاه اسلامی علم با دین، و تلاشگری با اخلاق، تضارب با سعه صدر، تنوع رشته‌ها با وحدت هدف، کار سیاسی با سلامت نفس، تعمق و ژرف نگری با سرعت عمل و خلاصه، دنیا با آخرت همراه است. دانشگاهی که در آن، علم یک ارزش حقیقی است و آدم علم را برای گرده‌نانی که از آن طریق می‌شود به دست آورد، تحصیل نمی‌کند. امروز انتظار کشور از دانشگاه این است که مغزهای متفکر استاد و دانشجو، بسیاری از مفاهیم حقوقی، اجتماعی و سیاسی را که شکل و قالب غربی آنها در نظر بعضی مثل وحی مُنزَل است و نمی‌شود درباره‌اش اندک تشکیکی کرد، در کار گاههای تحقیقاتی عظیم علوم مختلف حل‌الجی کنند؛ روی آنها علامت سؤال بگذارند؛ جزئیات بشکنند و راههای تازه‌ای بیابند؛ هم خودشان استفاده کنند و هم به بشریت پیشنهاد کنند. دانشگاه باید بتواند یک جنبش نرم‌افزاری همه‌جانبه و عمیق در اختیار این کشور و این ملت بگذارد تا کسانی که اهل کار و تلاش‌اند، با پیشنهادها و با قالبها و نوآوری‌های علمی خود، بتوانند بنای حقیقی یک جامعه آباد و عادلانه مبتنی بر تفکرات و ارزشهای اسلامی را بالا ببرند. (حاجی‌پور و بهادران شیروان، 1391)

با توجه به تعاریف و ضرورت اسلامی شدن دانشگاهها و به تصویر کشیدن دقیق‌تر و ملموس‌تر دانشگاه اسلامی، سندی در قالب مؤلفه‌ها و راهبردها توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی در سال 1392 نوشته شده که از متن آن، شاخصه‌هایی را استخراج کرده و وضعیت دانشگاه را بر اساس آنها به شرح ذیل بررسی می‌کنیم.

1. مؤلفه فرهنگی - تربیتی

محور اصلی و عنصر اول فرهنگ را باورها و عقاید مربوط به خدا، انسان، ارتباط انسان با خدا و جهان طبیعت؛ یعنی اصول دین یا هستی‌شناسی تشکیل می‌دهد. عنصر دوم، ارزشها و خوب و بدها و عنصر سوم، شیوه‌های رفتاری خاص برخاسته از آن بینشها و ارزشهاست (محمودزاده و همکاران، 1388: 7). در دانشگاه اسلامی، محیطی سرشار از معنویت و مکارم اخلاقی به منظور رشد و تعالی فردی و تربیت صحیح و تزکیه و تعلیم نفوس ایجاد می‌شود و حیات و شخصیت معنوی و اخلاقی افراد اعتلا می‌یابد که افراد در پرتو معارف اسلامی، با احساس تعهد و مسئولیت نسبت به رشد و تعالی جامعه و تحقق اهداف و ارزشهای اسلامی، در فعالیتهای اجتماعی مشارکت جویند (مجیدی، 1382). برای تحقق مؤلفه فرهنگی - تربیتی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی، اقدامات متعددی ضرورت دارد؛ از جمله: طراحی، تدوین و تحقق مؤلفه فرهنگی - تربیتی بر اساس مبانی، اصول، اهداف، مراحل و روشهای فرهنگ و تربیت اسلامی؛ الگوسازی از شخصیتها و مفاخر علمی - فرهنگی کشور؛ تقویت منطق خردورزی و روحیه آزاداندیشی، پرسشگری و پاسخگویی و نقدپذیری در

93 بررسی دیدگاه اساتید دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز ...

فضای عمومی و علمی دانشگاهها؛ آسیب‌شناسی تعامل حوزه و دانشگاه و بررسی راهکارهای ارتقای آن. (شورای عالی انقلاب فرهنگی، 1392)

2. مؤلفه آموزشی

کارکرد اصلی آموزش عالی، انتقال دانش تولید شده به نسلهای جوان به منظور تربیت دانش‌آموختگان فرهیخته و نیروی انسانی متخصص برای جامعه است. دانشگاهها در جوامع صنعتی نوین، با تربیت دانش‌آموختگان فرهیخته، عامل اصلی پیدایش و شکل‌گیری اندیشه‌ها و جهان‌بینی‌های نو و نهضت‌های فلسفی و اجتماعی و نیز مکانی مناسب برای تضارب افکارند. همین دانشگاهها، از سویی دیگر و به طور همزمان، تأمین‌کننده نیروی انسانی متخصص برای بخشهای مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی هم به شمار می‌آیند (جهادی، 1377). در دانشگاه اسلامی، تقویت و باروری دانش باید همراه با به کارگیری نگرش اسلامی درباره محتوای آن باشد. تلاش به منظور تقویت و باروری دانش در زمینه‌های متفاوت، البته متضمن بهره‌گیری از دستاوردهای علمی دانشمندان در حیطه‌های مختلف علم و دانش بشری، صرف نظر از وابستگی‌های فرهنگی، تاریخی و جغرافیایی آنان است (میرزاحمدی و صحبت‌لو، 1386). برای اینکه مؤلفه آموزشی دانشگاهها با تعالیم و احکام دین اسلام انطباق داشته باشد، اقدامات متعددی را می‌طلبد؛ از جمله: اصلاح و بازنگری متون آموزشی با رویکرد تحول و ارتقای رشته‌های گوناگون با اولویت علوم انسانی؛ متناسب‌سازی مدت تحصیل در رشته‌های گوناگون با تحولات علمی؛ تعامل علمی و هدفمند با مراکز آموزشی، پژوهشی و فناوری معتبر بین‌المللی به ویژه در جهان اسلام؛ ایجاد و گسترش محیط‌های معنوی و مراکز مشاور دینی. (شورای عالی انقلاب فرهنگی، 1392)

3. مؤلفه پژوهش - فناوری

پژوهش یا تولید دانش، مهم‌ترین کارکرد در مجموعه آموزش عالی و مرکز این تولید، دانشگاه است (جهادی، 1377). پژوهش، کنشی عقلانی و فرایندی خردمندانه و منظم است که به بازنگری، نقد و پالایش یا تولید و خلق اندیشه منجر می‌شود (حاجی‌پور و سلطانی، 1387). دانشگاه اسلامی در دوره حاضر وظیفه دارد با تفکیک فلسفه فناوری در مقام پیدایش از مقام بهره‌برداری، سعی در ایجاد تعامل آگاهانه آن با دین و ارزشهای دینی داشته باشد. فناوری در مقام پیدایش، مرزها و محدودیتهای فناوری در مقام بهره‌برداری را مشخص می‌کند، اما به او نمی‌گوید چگونه باشد. این دین است که باید ایدئولوژی را به فناوری تزریق کند و آن را فعالانه در خدمت اهداف خود در آورد تا بتواند فناوری پیرو را بازخوانی کرده، در استخدام خود بگیرد. فناوری اسلامی با حفظ معیارها و ضوابط اسلامی، نه تنها «باید‌های» خود را از دین می‌گیرد و مقام ثبوت خود را روشن می‌کند (مثل حفظ محیط زیست، عدم روحیه طغیان و...)، بلکه در مقام اثبات و بهره‌برداری نیز «باید‌های» خود را از دین گرفته و کاملاً با ایدئولوژی دینی، سرشار و غنی خواهد شد.

راهکار عملی آن نیز اسلامی شدن بنیانهای فناوری؛ یعنی علوم تجربی و مقدمات آن؛ یعنی ایجاد فلسفه علم اسلامی است. آن روز نزدیک است (مطیع و خسروپناه، 1389). برای تحقق مؤلفه پژوهش و فناوری پویا و به‌روز که با آرمانها و ایده‌های اسلامی نیز همخوانی داشته باشد، برخی اقدامات ضرورت دارد؛ از جمله: بهینه‌سازی ساختار مدیریتی برای تحقق پژوهش - فناوری؛ برنامه‌ریزی برای رصد علم و فناوری در سطح ملی و جهانی با تأکید بر آینده‌پژوهی؛ توسعه دوره‌های تحصیلات تکمیلی پژوهش محور؛ بهره‌گیری از نتایج و یافته‌های پژوهش و پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها در فرایند آموزش (شورای عالی انقلاب فرهنگی، 1392)

4. مؤلفه مدیریتی

مدیریت دانشگاهها به لحاظ نوع فعالیت، روشهای اجرا و اهداف پیچیده و مهم، از دشوارترین و حساس‌ترین انواع مدیریت در سازمانهای عمومی و دولتی است. علاوه بر این، نقش حساسی در رشد و بهبود کمی و کیفیت برون‌دادها (دانش‌آموختگان) دارند و هر چه کمیّت و کیفیت برون‌داد دانشگاهها افزایش یابد، توسعه اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی بیشتری ایجاد می‌شود (نقل از: فشقایی‌زاده و همکاران، 1392). در یک دانشگاه اسلامی که علم و ابزارهای مربوط به این سازمان در خدمت انسانهای آن و بیرون آن است، مدیریت با تحقق صفات رهبری و برخوردار از دانش و فن افزایش تولیدات مختص این سازمان و آگاهی‌های اداره دانشگاه قابل قبول است. بینش مدیریتی اسلام در دانشگاه همه آموزه‌ها و سازوکارهای مکتبی خود را چه به صورت شخصی و چه به صورت جمعی، قابل تحقیق دانسته و خواهان آن است. توحید، سازوکار توحیدی شدن (تقوا)، علم ارزشی (قائل به ارزش ذاتی علم بودن)، فضایل اخلاقی، بهینه‌سازی برنامه‌های کارآمد، استفاده از عقل جمعی و...، نمونه‌های بهره‌مندی مدیریت اسلامی دانشگاه است (داداشی‌نایکی، 1386). برای تحقق یک مؤلفه جامع مدیریت اسلامی در دانشگاهها، از جمله اقدامات ضروری می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: به‌روزرسانی اصلاح و ارتقای آیین‌نامه‌های مربوط به مدیریت دانشگاه و بازنگری مستمر آن؛ حمایت و تشویق مدیران عالی در به‌کارگیری ظرفیت دانشجویان، دانش‌آموختگان و اساتید در جهت حل مسائل کلان کشور؛ بازنگری و اصلاح مقررات با تأکید بر شایسته‌سالاری برای انتخاب، انتصاب و ارتقای مدیران دانشگاهی؛ ایجاد سازوکار و ساختار لازم برای آموزش، تربیت و ارتقای مدیر در تراز «دانشگاه اسلامی». (شورای عالی انقلاب فرهنگی، 1392)

اینکه مؤلفه‌های مذکور تا چه میزان عینیت یافته‌اند، از مباحث چالش برانگیز در بین مطالعه‌گران بوده است و از منظر اکثر آنان، فرایند اسلامی شدن دانشگاه و تحقق اهداف و آرمانهای مزبور بنا به دلایل ذیل چندان برجسته و پررنگ نیست: 1. ضعف انگیزه در مدیریت، نیروی علمی و دانشجویان دانشگاهها؛ 2. فقدان برنامه‌ریزی‌های جامع و محققانه در حوزه‌های مختلف آموزشی و مدیریتی؛ 3. کمبود امکانات و منابع در راستای عملیاتی کردن اهداف و آرمانها اسلامی شدن دانشگاهها؛ 4. ضعف در تعامل با سایر ارگانهای تضمینی

بررسی دیدگاه اساتید دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز ... 95

و اجرایی کشور؛ 5. ضعف در تعامل با مؤسسات و مراکز علمی برجسته در گستره جهانی؛ 6. اعمال سلیق شخصی از سوی مدیریت کلان دانشگاهها و تعارض این سلیق با همدیگر. (مقی، 1388: 184-182)

فتاحی و همکاران (1392)، دانشگاه اسلامی را نهادی با سه مشخصه ذاتی یا مؤلفه بنیادین هویت علمی، جهت گیری اسلامی و هویت دینی فایده مندی و خدمتگذاری معرفی می کنند. نتایج پژوهش مهدی (1392) بیانگر این است که احیا و تعمیق باور دانشجویان به ارزشهای اسلامی - ایرانی، مقوله کانونی الگوی فرهنگی نظریه دانشگاه اسلامی است. مواجهه با موضوع اسلامی شدن دانشگاهها باید یک مواجهه فرایندی و فرهنگی باشد. تجلی اصلی دانشگاه اسلامی، نفی تقلید و تأثیرپذیری ماشینی از الگوی فرهنگ دانشگاهی و فرهنگ عمومی غرب است. بر اساس الگوی حکومتی جمهوری اسلامی، دانشگاه اسلامی باید همزمان حاوی ارزشهای اسلامی و ایرانی باشد. نتایج پژوهش فضل الهی و زمانی (1390) نشان می دهد که اجماع کامل بین اندیشمندان حوزه های مختلف علمی، به خصوص استادان دروس حوزوی، استادان علوم انسانی، مدرسان علوم پایه و... در خصوص چگونگی فرایند عملیاتی شدن مسئله وجود ندارد و بسیاری از استادان هنوز به حل مسئله اعتقاد راسخ ندارند. با توجه به دیدگاههای مختلف در خصوص اسلامی شدن دانشگاه، این تحقیق به دنبال پاسخ به این پرسشهاست که:

- دیدگاه اساتید دانشگاه آزاد اسلامی تبریز نسبت به مؤلفه های اسلامی شدن دانشگاه چگونه است و اولویت بندی این مؤلفه ها به چه صورت است؟
- آیا بین دیدگاه اساتید بر حسب جنسیت، گروه آموزشی، مدرک تحصیلی، سنوات خدمت و مرتبه علمی، نسبت به مؤلفه های اسلامی شدن دانشگاه تفاوت وجود دارد؟

ب) روش تحقیق

این پژوهش از نظر ماهیت، کاربردی؛ از نظر روش، توصیفی - پیمایشی و از نظر زمانی، یک تحقیق مقطعی است. جامعه آماری پژوهش شامل هیئت علمی فعال تمام وقت دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز به تعداد 512 نفر در سال تحصیلی 96-1395 بود. نمونه آماری به روش هدفمند به تعداد 105 نفر، از بین رؤساء معاونان دانشکده ها، مدیران گروه ها، اعضای هیئت علمی گروه معارف و کسانی که به نوعی با سند اسلامی شدن دانشگاهها آشنا بودند انتخاب شد. ابزار جمع آوری اطلاعات، پرسشنامه محقق ساخته بود که گویه های آن از سند اسلامی شدن دانشگاهها (مصوبه شورای انقلاب فرهنگی) در چهار مؤلفه فرهنگی - تربیتی، آموزشی، پژوهش - فناوری و مدیریتی استخراج شده اند. به دلیل استخراج گویه ها از سند اسلامی شدن دانشگاهها (مصوبه شورای انقلاب فرهنگی)، پرسشنامه دارای روایی محتوایی است. پایایی پرسشنامه بر اساس آزمون ضریب آلفای کرونباخ، 0/83 برآورد شد. برای تجزیه و تحلیل داده ها از آمار

96 ♦ مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی 82

توصیفی و استنباطی (آزمونهای کایزر - مایر - اکین و بارتلت و چرخش واریماکس و آزمون فریدمن) و نرم افزار اس.پی.اس.اس-23 استفاده شد.

ج) یافته ها

1. نگرش اساتید دانشگاه آزاد اسلامی تبریز نسبت به مؤلفه های اسلامی شدن دانشگاه آزاد تبریز

جدول 1: توزیع پراکندگی مؤلفه های اسلامی شدن دانشگاهها

مؤلفه	تعداد	میانگین
فرهنگی - تربیتی	105	228/18
آموزشی	105	93/32
پژوهش - فناوری	105	61/08
مدیریتی	105	44/21

همان طور که در جدول 1 ملاحظه می شود، میانگین مؤلفه های فرهنگی - تربیتی، آموزشی، پژوهش - فناوری و مدیریتی، به ترتیب برابر 228/18، 93/32، 61/08 و 44/21 است.

جدول 2: توزیع پراکندگی شاخصهای مؤلفه های اسلامی شدن دانشگاهها به تفکیک جنسیت

مؤلفه	جنس	میانگین	میان	واریانس	مؤلفه	جنس	میانگین	میان	واریانس
فرهنگی - تربیتی	زن	229/30	235	2563/58	پژوهش - فناوری	زن	58/85	59/50	322/13
	مرد	227/91	236	2158/02		مرد	61/61	64	242/38
آموزشی	زن	92/40	94/50	502/25	مدیریتی	زن	42/95	43/50	123/20
	مرد	93/54	96	483/20		مرد	44/51	48	127/44

با توجه به جدول 2، از دیدگاه استادان زن و مرد، میانگین مؤلفه های فرهنگی - تربیتی به ترتیب برابر 229/30، 227/91، آموزشی: 92/40، 93/54، پژوهش - فناوری: 58/85، 61/61 و مؤلفه مدیریتی: 42/95، 44/51 است.

جدول 3: اجرای آزمون کایزر - مایر - اکین و آزمون بارتلت

0/789	آزمون کایزر - مایر - اکین
ضریب خی دو: 449/21	آزمون کرویت بارتلت
درجه آزادی: 6	
سطح معناداری: 0/01	

97 $\diamond$ بررسی دیدگاه اساتید دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز ...

همان طور که جدول 3 نشان می‌دهد، ارزش کایزر- مایر- الکین برابر 0/789 و بیشتر از سطح 0/7 است. بنابر این، مؤلفه‌های پژوهش شرایط مناسب برای تحلیل عاملی را دارند. سطح معناداری آزمون بارنتل برابر با 0/01 است. فرض پژوهشگر تأیید می‌شود.

جدول 4: تحلیل مؤلفه‌های اصلی با چرخش واریماکس (درصد واریانس و مقادیر ویژه عاملها)

مؤلفه	اشتراک اولیه			اشتراک استخراجی			بعد از چرخش	
	تراکمی	درصد	جمع	تراکمی	درصد	جمع	درصد	تراکمی
1	87/35	87/35	3/49	87/35	87/35	3/49	29/59	29/59
2	93/97	6/61	0/26	93/97	6/61	0/26	26/97	56/56
3	97/92	3/94	0/15	97/92	3/94	0/15	22/60	79/17
4	100/00	2/07	0/08	100/00	2/07	0/08	20/82	100/00

با توجه به جدول 4، مقادیر ویژه اولیه برای هر یک از عاملها در قالب مجموع واریانس تبیین شده برآورده شده است که برای مؤلفه فرهنگی - تربیتی مقدار 3/49 با درصدی از کل واریانس 87/35 و درصد تراکمی 87/35 است. مقادیر ویژه استخراجی در مؤلفه فرهنگی - تربیتی، ارزش ویژه 3/49 و 87/35 درصد واریانس را تبیین می‌کند. همچنان مشاهده می‌شود مؤلفه فرهنگی - تربیتی، قابلیت تبیین واریانس‌ها را دارد. مؤلفه‌ها را با روش واریماکس چرخش داده‌ایم، مؤلفه‌های اول و دوم به ترتیب 29/59، 26/97 درصد و در مجموع 56/56 درصد از واریانس‌ها را در بر دارند.

از دیدگاه اساتید دانشگاه آزاد اسلامی تبریز، از بنیادی‌ترین فعالیتها برای اسلامی شدن دانشگاهها، توجه به مسئله فرهنگی - تربیتی است؛ چنانچه بازسازی و غنی‌سازی برنامه‌های فرهنگی - تربیتی مناسب با ارزشهای اسلامی، در اسلامی شدن دانشگاهها اثربخش می‌نمایاند. برنامه‌ریزی فرهنگی و نهادینه کردن ارزشها و توجه ویژه و عملی کردن اقدامات و شاخصه‌های مربوط به این مؤلفه از جمله عامل الگوسازی از شخصیتها و مفاخر علمی - فرهنگی کشور و ترویج نقش و جایگاه تربیتی و اخلاقی اساتید و نهادینه‌سازی آن در جامعه، ترویج اسلام ناب محمدی و مقابله با آفتهای التقاط، تحجر، سطحی‌نگری، خرافه‌گرایی، بدعت و عرفانهای نوظهور، تفسیر و تبیین جامع از شادی و نشاط و ارائه الگوی مطلوب و همچنین ایجاد سازوکار تقویت نشاط و امید به آینده، فرایند اسلامی شدن دانشگاه را تسریع می‌بخشد.

نمودار سنگریزه 1: برای تعیین تعداد مؤلفه‌ها

بر اساس نمودار 1، مؤلفه فرهنگی - تربیتی، مؤلفه مهم اسلامی شدن دانشگاه است.

2. اولویت مؤلفه‌های اسلامی شدن دانشگاهها از دیدگاه اساتید

جدول 5: اولویت‌بندی مؤلفه‌ها بر اساس آزمون فریدمن

سطح معناداری	درجه آزادی	مقدار آزمون خی‌دو	تعداد کل	میانگین رتبه‌ای	
0/01	3	312/36	105	4/00	فرهنگی - تربیتی
				3/00	آموزشی
				1/98	پژوهش - فناوری
				1/02	مدیریتی

جدول 5 نشان می‌دهد سطح معناداری $p < 0/05$ است و فرض پژوهشگر تأیید می‌شود. در نتیجه، بین میانگین مؤلفه‌های فرهنگی - تربیتی، آموزشی، پژوهش - فناوری، مدیریتی در سطح معناداری 0/01، تفاوت معناداری وجود دارد. با توجه به مقایسه میزان میانگین رتبه‌ای کسب‌شده می‌توان دریافت که اولویت مؤلفه‌های تأثیرگذار بر دانشگاه، به ترتیب مؤلفه‌های فرهنگی - تربیتی، آموزشی، پژوهش - فناوری و مدیریتی است.

اساتید با پررنگ نشان دادن مؤلفه فرهنگی - تربیتی، این مؤلفه را اولین و اثربخش‌ترین مؤلفه برای اسلامی شدن دانشگاهها معرفی کردند و تأکید داشتند که برنامه‌ریزی برای توسعه جامع لایه‌های بنیادین این مؤلفه، راهکاری راهبردی برای اسلامی شدن دانشگاه است و در رتبه‌های بعدی، مؤلفه‌های آموزشی، پژوهش - فناوری و مدیریتی قرار دارند.

بررسی دیدگاه اساتید دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز ... 99

3. دیدگاه اساتید دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز نسبت به مؤلفه‌های فرهنگی - تربیتی، آموزشی، پژوهش - فناوری و مدیریتی اسلامی شدن دانشگاه بر اساس جنسیت، گروه تحصیلی، سطح تحصیلی و سنوات خدمت و مرتبه علمی

جدول 6: مقایسه نمره‌های مؤلفه‌های فرهنگی - تربیتی و آموزشی به تفکیک جنسیت

آزمون تی مستقل	نسبت اف	سطح معناداری	تی	درجه آزادی	سطح معناداری (دو دامنه)	تفاوت میانگین	تفاوت خطای انحراف معیار	
							پایین تر	بالا تر
فرهنگی - تربیتی	0/15	0/69	0/11	103	0/90	1/38	11/74	-21/90
آموزشی	0/04	0/83	-0/20	103	0/83	-1/14	5/48	-12/01

با توجه به نتایج آزمون تی در جدول 6 و سطح معناداری مؤلفه‌های فرهنگی - تربیتی (0/90) و آموزشی (0/83) ($p > 0/05$)، می‌توان نتیجه گرفت که بین دیدگاه اساتید زن و مرد نسبت به مؤلفه‌های فرهنگی - تربیتی و آموزشی اسلامی شدن دانشگاهها تفاوت معناری وجود ندارد.

جدول 7: آزمون یومن - ویتنی مؤلفه‌های پژوهش - فناوری، مدیریتی اسلامی شدن دانشگاهها به تفکیک جنسیت

مدیریتی	پژوهش - فناوری	
769/50	795	ضریب یومن ویتنی
979/50	1005	ضریب ویلکاکسون
-0/65	-0/44	ضریب زد
0/51	0/65	سطح معناداری دو دامنه

جدول 7 نشان می‌دهد که ضریب زد مؤلفه‌های پژوهش - فناوری و مدیریتی به ترتیب برابر 0/44 - و 0/65 - است و سطح معناداری مؤلفه‌ها به ترتیب 0/65 و 0/51 است که $p > 0/05$. پس می‌توان نتیجه گرفت که بین دیدگاه اساتید زن و مرد نسبت به مؤلفه‌های پژوهش - فناوری و مدیریتی اسلامی شدن دانشگاهها تفاوت معناداری وجود ندارد.

جدول 8: آزمون تحلیل واریانس یکطرفه مؤلفه‌های فرهنگی - تربیتی و آموزشی به تفکیک گروهها

سطح معناداری	اف	میانگین مجذورات	درجه آزادی	مجموع مجذورات			
0/86	0/24	552/89	3	1658/67	بین گروهها	فرهنگی - تربیتی	گروه تحصیلی
		2260/93	101	228354/88	درون گروهها		
			104	230013/56	مجموع		
0/42	0/94	456/90	3	1370/71	بین گروهها	آموزشی	اساتید
		482/99	101	48782/28	درون گروهها		
			104	50152/99	مجموع		
0/90	0/09	216/45	2	432/91	بین گروهها	فرهنگی - تربیتی	سطح تحصیلی
		2250/79	102	229580/64	درون گروهها		
			104	230013/56	جمع		
0/73	0/30	149/19	2	298/39	بین گروهها	آموزشی	اساتید
		488/77	102	49854/60	درون گروهها		
			104	50152/99	جمع		
0/82	0/42	972/13	5	4860/69	بین گروهها	فرهنگی - تربیتی	سنوات خدمت
		2274/27	99	225152/87	درون گروهها		
			104	230013/56	جمع		
0/69	0/61	300/36	5	1501/81	بین گروهها	آموزشی	اساتید
		491/42	99	48651/17	درون گروهها		
			104	50152/99	جمع		

با توجه به نتایج تحلیل واریانس و سطح معناداری مؤلفه‌های فرهنگی - تربیتی و آموزشی در جدول 8، مشاهده می‌شود بین دیدگاه اساتید دانشگاه بر اساس گروه تحصیلی، سطح تحصیلی و سنوات خدمت، نسبت به مؤلفه‌های فرهنگی - تربیتی و آموزشی اسلامی شدن دانشگاه تفاوت معناداری وجود ندارد. از نظر گروه تحصیلی، سطح تحصیلی و سنوات خدمت و مرتبه علمی اساتید، تفاوتی بین نگرش آنان نسبت به مؤلفه‌های فرهنگی - تربیتی و آموزشی اسلامی شدن دانشگاهها وجود ندارد.

جدول 9: آزمون کروسکال والیس مؤلفه‌های پژوهش - فناوری و مدیریتی به تفکیک گروهها

مدیریتی	پژوهش - فناوری		
0/53	0/65	مقدار خی دو	گروه تحصیلی اساتید
3	3	درجه آزادی	
0/91	0/88	سطح معناداری	
2/36	1/01	مقدار خی دو	سطح تحصیلات
2	2	درجه آزادی	
0/30	0/60	سطح معناداری	
0/96	5/28	مقدار خی دو	سنوات خدمت
5	5	درجه آزادی	
0/96	0/38	سطح معناداری	

با توجه به نتایج آزمون خی دو و سطح معناداری مؤلفه‌های پژوهش - فناوری و مدیریتی، بین دیدگاه اساتید دانشگاه بر اساس گروه تحصیلی، سطح تحصیلی و سنوات خدمت نسبت به مؤلفه‌های پژوهش - فناوری و مدیریتی اسلامی شدن دانشگاه تفاوت معناداری وجود ندارد. از نظر گروه تحصیلی، سطح تحصیلی و سنوات خدمت و مرتبه علمی اساتید تفاوتی بین نگرش آنان نسبت به مؤلفه‌های پژوهش - فناوری و مدیریتی اسلامی شدن دانشگاهها وجود ندارد.

(د) بحث و نتیجه گیری

بر اساس یافته‌های این پژوهش، مؤلفه‌های فرهنگی - تربیتی و آموزشی با داشتن بیشترین میانگین، به عنوان مهم‌ترین مؤلفه‌های اسلامی شدن دانشگاه تعیین شد. با اشاره به اهمیت این مؤلفه‌ها می‌توان گفت که رشد شخصیت معنوی، اخلاقی و فرهنگی دانشجویان در پرتو معارف اسلامی، با تحقق اهداف ارزشهای اسلامی و مشارکت در فعالیتهای اجتماعی، مسیر دانشگاهها را به سمت اسلامی شدن هموار می‌کند و باید برای رشد و توسعه دانشگاه اسلامی، مؤلفه‌های فرهنگی - تربیتی و آموزشی را مبنا قرار دهیم. نتایج

یافته‌های پژوهشهای ذیل، نتایج این پژوهش را پشتیبانی می‌کنند: فضل‌الهی و حاج ابراهیمی (1389) از جمله راهکارهای اسلامی شدن دانشگاهها را به کارگیری توان عظیم فقه در گره‌گشایی معضلات زندگی، حل نقاط کور در مناسبات فردی و اجتماعی، شکستن حصارهای جهل و خرافه، معرفی سرچشمه زلال اسلام ناب محمدی (ص) به عنوان دینی کامل و جهان‌شمول به صورت جامع و مانع در دانشگاهها، تربیت دانشجویان متناسب با ارزشهای اسلامی و تجدید نظر در حوزه برنامه‌ریزی فرهنگی دانشگاهها می‌دانند. بانثی (1389) مدیریت صحیح منابع و محتواهای دانش را بر اساس توانمندی‌های علوم انسانی و اسلامی بومی و غنی‌سازی محتوای برنامه‌های فرهنگی - آموزشی و دانشجویی را مطابق با بینش سیاسی اجتماعی و اسلامی در تسریع فرایند اسلامی شدن ذکر می‌کند. از دیدگاه فضل‌الهی و زمانی (1390)، از جمله راهکارهای اسلامی شدن دانشگاهها، تأکید بر بازسازی نظام فرهنگی دانشگاهها متناسب با ارزشهای اسلامی و زمینه‌سازی برای طرح مباحث فرهنگی، اجتماعی و سیاسی در یک فضای سالم و امن از طریق احیای سنت بحث آزاد در محیط دانشگاهها، علاوه بر روح حاکم بر دانشگاهها به عنوان محیطی آزاد و مستقل، الزامی شدن رعایت موازین اسلامی در دانشگاهها و حمایت از ارزشهای دینی و معنوی است.

نیستانی و رامشگر (1392) توسعه فرهنگی جوامع پیشرفته را نتیجه حرکت دانشگاههای آن جوامع در مسیر فرهنگ بومی و استفاده بهینه از ظرفیتهای موجود در جامعه می‌دانند. مهدی (1392) احیا و تعمیق باور دانشجویان به ارزشهای اسلامی - ایرانی را مقوله کانونی الگوی فرهنگی نظریه دانشگاه اسلامی می‌داند و مواجهه با موضوع اسلامی شدن دانشگاهها را یک مواجهه فرایندی و فرهنگی و تجلی اصلی دانشگاه اسلامی، نفی تقلید و تأثیرپذیری ماشینی از الگوهای فرهنگ دانشگاهی و فرهنگ عمومی غرب می‌داند و بیان می‌کند بر اساس الگوی حکومتی جمهوری اسلامی، دانشگاه اسلامی باید همزمان حاوی ارزشهای اسلامی و ایرانی باشد. فتاحی و همکاران (1392) دانشگاه اسلامی را نهادی با مشخصه ذاتی یا بنیادین جهت‌گیری اسلامی و هویت دینی، فایده‌مندی و خدمتگذاری معرفی می‌کنند.

در خصوص مؤلفه آموزشی، کارکرد اصلی دانشگاهها انتقال دانش به دانشجویان برای تربیت افراد آگاه و متخصص برای جامعه است. پس مؤلفه آموزشی نیز از عوامل مهم در اسلامی شدن دانشگاههاست. در تأیید یافته‌های این پژوهش، عیوضی (1381) دانشگاه اسلامی را مرکز پژوهش و آموزش علم نافع در راستای تهذیب می‌داند و بازسازی بنیادین نظام آموزشی را متناسب با ارزشهای اجتماعی و مذهبی جامعه با مطالعه عمیق و مهندسی مجدد ساختار، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر می‌داند. دژ کام (1382) فقدان تلقی واحد از دانشگاه، فقدان نظریه پرداز علمی، فقدان همپوشانی، تعامل و روابط واقع‌بینانه بین علم و دین را از موانع شکل‌گیری دانشگاه اسلامی معرفی کرده است. اخوان کاظمی (1382) زدودن موانع، تأکید بر سیاست شایسته‌سالاری، تقویت علوم انسانی و جنبش تولید علم، حل مشکلات معیشتی استادان، تحکیم و ترویج ارزشهای اسلامی و انقلابی و تضعیف ارزشهای منحط غربی را از جمله راهکارهای مناسب تحقق دانشگاه

اسلامی می‌داند. خان‌محمدی (1385) در فرایند اسلامی کردن دانشگاهها، ضرورت اجماع به سرشاخصهای اسلامی شدن، اعمال مدیریت واحد و توجه به مؤلفه‌های سیستم آموزشی و محتوای آموزشی، مدیریت، استادان، دانشجویان و فضای دانشگاه را از راه‌حلهای مناسب بیان می‌کند. میرزامحمدی و همکاران (1386) از جمله اهداف دانشگاه اسلامی را تولید معرفت علمی، توسعه دانش بشری مبتنی بر غایت‌گرایی آفرینش، رشد معنویت، همراهی علم و ایمان، پرورش انسانهای نقاد و متفکر، تولید علم و پرورش روحیه پژوهشگری و... بیان می‌کنند. فضل‌الهی و زمانی (1390) نیز از جمله راهکارهای اسلامی شدن دانشگاهها را تأکید بر حفظ و ارتقای کیفیت آموزشی، توسعه استقلال فکری و خودباوری علمی اندیشمندان و دانشگاهیان، تجدید نظر در معیارهای جذب و گزینش دقیق و سازمان‌یافته استادان و ارتقای بینش سیاسی و اجتماعی اعضای هیئت علمی، بازسازی بنیادین نظام آموزشی متناسب با ارزشهای مذهبی، تدوین متون برنامه‌های درسی بر اساس مبانی دینی و بومی به ویژه در علوم انسانی معرفی کرده‌اند. سیاح طاهری (1392) عقیده دارد دانشگاه با ارائه خدمات آموزشی، تربیتی و پژوهشی، زمینه رشد و تعالی خود و جامعه اسلامی را مهیا می‌کند.

با توجه به نتایج اولویت‌بندی مؤلفه‌ها، اولین مؤلفه تأثیرگذار، مؤلفه فرهنگی - تربیتی است. نتایج این پژوهش، با نتایج پژوهش مهدی (1392) که احیا و تعمیق باور به ارزشهای اسلامی - ایرانی را مقوله کانونی الگوی فرهنگی در فرایند اسلامی شدن دانشگاه می‌داند و با نتایج تحقیق غروی نایینی و همکاران (1391) که ارتقای فرهنگ علم‌ورزی را در گرو تحولات فرهنگی، معرفتی، مدیریتی، آموزشی و پژوهشی می‌داند، همسو است و با نتایج مقاله تقوی مقدم (1376) که برای اولویت‌بندی در برنامه کوتاه‌مدت اسلامی شدن دانشگاهها، مهم‌ترین راهکار را تربیت استاد به دلیل تأثیراتش در ابعاد مختلف دانشگاه می‌داند و با نتایج پژوهش فضل‌الهی و حاج ابراهیمی (1389) که اولویتهای اسلامی شدن دانشگاهها را به ترتیب شامل 1. به کارگیری مدیران متعهد؛ 2. تجدید نظر بنیادین در ساختار نظام آموزشی و پژوهشی؛ 3. ترسیم شاخصهای شفاف دانشگاه اسلامی؛ 4. بازسازی نظام فرهنگی با رویکرد ارزشی؛ 5. تقویت و تحکیم وحدت حوزه و دانشگاه؛ 6. ارتقای سطح استقلال فکری و خودباوری علمی اندیشمندان؛ 7. گزینش دقیق اساتید دانشگاه و 8. برنامه‌ریزی برای بومی‌سازی علوم انسانی معرفی می‌کنند، ناهم‌سوست. نتایج تحقیق بیانگر این است که بین دیدگاه اساتید بر اساس جنسیت، گروه تحصیلی، تحصیلات، سنوات خدمت و مرتبه علمی نسبت به مؤلفه‌های فرهنگی - تربیتی، آموزشی، پژوهش - فناوری و مدیریتی، تفاوت معناداری وجود ندارد و نقش خاصی در مشخص کردن عوامل اسلامی شدن دانشگاهها ندارند.

پیشنهادها

با توجه به نتایج پژوهش، راهکارهای مؤثر در تحقق اهداف اسلامی شدن دانشگاهها به شرح ذیل پیشنهاد می‌شود:

- توانمندسازی فکری اساتید، تشکیل کارگاههای دانش‌افزایی دینی و کارگاههای بصیرت:
  - تشکیل جلسات اسلامی شدن دانشگاه به صورت ماهیانه، با حضور ذی‌نفعان و مدیران و اساتید فرهیخته و دانشجویان پژوهشگر برای ارائه راه‌حلهایی به منظور حل موانع به صورت تدریجی، در قالبهای جذاب و متناسب با سلیقه جوانان؛
  - فراهم آوردن زمینه مشارکت سرمایه فکری برای تولید ایده، تبادل و اجماع عقاید و شناساندن هویت ایرانی - اسلامی به دانشجویان و ایجاد پیوندی راهگشا میان فرهنگ سنتی و فرهنگ جدید:
  - ایجاد زمینه کار عملی و پژوهشی، شکوفا کردن و پرورش استعداد دانشجویان از طریق تشکیل کارگاهها؛
  - برگزاری همایشها و گردهمایی‌ها برای آشناسازی دانشگاهیان با موضوع و مؤلفه‌ها و شاخصه‌های اسلامی شدن دانشگاه و معرفی افراد نخبه و موفق به خصوص برای دانشجویان جدیدالورود؛
  - برگزاری مسابقه‌هایی با ارزشهای فرهنگی - تربیتی در دانشگاه در زمینه‌های قرآنی و دینی.
- با توجه به نتایج به دست آمده، برای گویه‌های مؤلفه‌های فرهنگی - تربیتی و آموزشی که بیشترین میانگین را کسب کرده‌اند، پیشنهادهای کاربردی ذیل ارائه می‌شود:
- الگوهای متعالی، بالنده و محبوب فرهنگی به فضای دانشگاه در راستای برگزاری جلسات و تدریس در کلاسهای آموزشی معرفی و ارائه شود.
  - انجام پایش و ارزیابی مستمر کیفیت آموزشی، متون علمی و گزینش اخلاقی استادان، دانشجویان و کارکنان، بر اساس ارزشهای اسلامی و دینی در ضرورت کاری قرار گیرد.
  - برنامه‌ریزان فرهنگی و دانشجویی دانشگاه از طریق برگزاری جنگهای فرهنگی و هنری، بازدیدهای علمی - فرهنگی، اردوهای مختلف و برگزاری مسابقات ورزشی و هنری، بستر مناسبی برای ایجاد نشاط و امید به آینده در دانشجویان، کارکنان و اعضای هیئت علمی فراهم کنند.
  - اتاقهای فکر، جلسات گفتگو، کرسی‌های آزاداندیشی و جلسات نقد و ارزیابی به صورت حضوری یا از طریق شبکه‌های اجتماعی، اقدام مؤثر و مساعی به عمل آید.
  - با اجرای فرصتهای مطالعاتی با رویکردهای آموزشی، از اساتید با ایده‌های آموزشی نو حمایت شود.
  - برای حداکثر تعامل بین دانشجویان، اساتید و مدیران نظام علمی برای اداره دانشگاه، فضای تحول‌آفرین و بالنده‌ای از جمله ایجاد مراکز تحقیقات دانشجویی برای هر گروه تحصیلی استقرار یابد.

بررسی دیدگاه اساتید دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز ... **105** ◆

- از تمامی ظرفیتهای منابع انسانی از جمله: مهارتها، دانش و تجربه و رقابت شایستگی‌های محوری برای تولید دانش و مرزشکنی دانش برای دستیابی مزیت رقابتی و اقتدار علمی در دانشگاه استفاده شود.
- برنامه‌های مناسب برای طراحی و استقرار فناوری اطلاعات در نظام علمی و شبکه‌های مجازی متناسب با اهداف دانشگاه، از جمله تولید محتوای الکترونیکی علمی و فیلمهای آموزشی و... تدوین شود و از اساتید و دانشجویان متخصص در این زمینه مساعدت و همکاری لازم به عمل آید.
- در انتخاب منابع و متون و عناوین ارائه شده به دانشجویان نظارت مستمر توسط اساتید فرهیخته صورت گیرد. همچنین تعامل با استادان و تفویض مسئولیتهای مربوط به تیمهای علمی برای ایجاد فضای معنوی در حین فرایند آموزش در راستای ارتقای علم و آموزش صورت گیرد.
- حمایت‌های معنوی و مادی دانشگاه از نخبگان صورت گیرد؛ از جمله تخصیص امتیازات ویژه به آنان، عطای بورسیه تحصیلی و ....

منابع

- اجتهادی، مصطفی (1377). «تحلیلی بر توانمندی‌ها و کاستی‌های نظام آموزش عالی در جمهوری اسلامی ایران». پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، وزارت فرهنگ و آموزش عالی، سال ششم، ش 17: 58-33.
- اخوان کاظمی، بهرام (1382). «راهکارهای برای اسلامی‌شدن دانشگاهها». دانشگاه اسلامی، سال هفتم، ش 19-21: 44-21.
- ایمانی، مهدی و صدرالدین شریعتی (1390). «نقش دانشگاه اسلامی - ایرانی در تولید علم دینی». معرفت در دانشگاه اسلامی، سال پانزدهم، ش 4(49): 88-100.
- بانسی، زینب (1389). راهکارهای اسلامی‌شدن دانشگاهها بر اساس دیدگاه اساتید معارف اسلامی دانشگاه قم. پایان‌نامه کارشناسی مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی. دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه قم.
- تقوی مقدم، سید مصطفی (1376). «اولویت‌گذاری در برنامه‌های کوتاه‌مدت اسلامی کردن دانشگاهها». دانشگاه اسلامی، سال اول، ش 1: 49-54.
- حاجی‌پور، بهمن و مصطفی بهادران شیروان (1391). «شایستگی‌های محوری دانشگاه مطلوب با تأکید بر اندیشه‌های مقام معظم رهبری». مدیریت در دانشگاه اسلامی، سال اول، ش 2: 26-3.
- حاجی‌پور، بهمن و مرتضی سلطانی (1387). «برنامه استراتژیک پژوهشی در دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی؛ مورد مطالعه: دانشگاه امام صادق (ع)». اندیشه مدیریت، سال دوم، ش 1: 183-224.
- خادمی، عین‌الله (1381). «نقش دانشجویان در اسلامی‌شدن دانشگاهها». مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، سال ششم، ش 15: 94-79.
- خامنه‌ای، سیدعلی (1375). بیانات و پیامهای رهبری در دیدارها و مناسبتهای مختلف. بازیابی از پایگاه اطلاع‌رسانی حضرت آیه‌الله خامنه‌ای: <http://www.farsi.khamenei.ir>
- خان‌محمدی، کریم (1385). «فرایند اسلامی کردن دانشگاهها در ایران (با رویکرد سیاستگذاری فرهنگی)». دانشگاه اسلامی، سال دهم، ش 32-31: 81-122.
- امام خمینی، سیدروح‌الله (1359). صحیفه امام، جلد 12. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- داداشی نیاک، محمدرضا (1386). «راهبردهای مدیریتی دانشگاه اسلامی از منظر نهج‌البلاغه». دانشگاه اسلامی، سال یازدهم، ش 4(36): 4-18.
- دژکام، علی (1382). «برداشتهای گوناگون از دانشگاه اسلامی». دانشگاه اسلامی، سال هفتم، ش 17: 49-62.
- زراعت، عباس (1376). «راههای اسلامی کردن دانشگاهها». دانشگاه اسلامی، سال اول، ش 1: 34-48.
- سیاح طاهری، محمدحسین (1392). «فرا تحلیل تعاریف متداول از دانشگاه اسلامی و ارائه یک الگوی پیشنهادی». مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، سال هفدهم، ش 1(54): 77-102.
- شورای عالی انقلاب فرهنگی (1392). سند اسلامی‌شدن دانشگاهها. مصوبه جلسه 735، تیر: 1-78.

بررسی دیدگاه اساتید دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز ... ❖ 107

- عیوضی، علی اشرف (1381). «قطره‌ای از دریا، سیری در اندیشه‌های امام خمینی (ره) درباره دانشگاه اسلامی». *دانشگاه اسلامی*، سال ششم، ش 14: 22-13.
- غروی نائینی، نوله؛ حامد مصطفوی فرد و زهرا مصطفوی فرد (1391). «ارتقای فرهنگ علم‌ورزی در دانشگاه اسلامی (راهکارها: آفتها و موانع)». *فرهنگ در دانشگاه اسلامی*، سال دوم، ش 2(3): 278-257.
- فتاحی، امیر؛ سهراب مروّتی و آمنه جوشن (1392). «دانشگاه اسلامی و چشم‌انداز آن از منظر قرآن کریم». *پژوهشهای میان رشته‌های قرآن کریم*، سال چهارم، ش 1: 112-93.
- فضل‌الهی، سیف‌اله و محمدتقی حاج ابراهیمی (1389). «راهکارهای اسلامی شدن دانشگاه‌ها (با رویکردی به دیدگاه استادان دروس معارف اسلامی)». *معرفت*، سال نوزدهم، ش 157: 82-67.
- فضل‌الهی، سیف‌اله و سید رضا زمانی ده‌یعوبی (1390). «راهکارهای اسلامی شدن دانشگاهها و اولویت‌بندی آنها با رویکردی به دیدگاه استادان دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم». *معرفت در دانشگاه اسلامی*، سال پانزدهم، ش 1(46): 119-142.
- قربانی زاده، وجه‌الله و محمد امینی (1393). «آرمان‌گرایی و حرکت در دانشگاه اسلامی». *مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی*، سال هجدهم، ش 2(59): 173-194.
- قشقایی زاده، نصراله؛ بهزاد محمدی و پریسا مسعودیان (1392). «رأیة الگوی نظری سازمانی دانشگاه بر مبنای آموزه‌های دین اسلام». *مدیریت در دانشگاه اسلامی*، سال دوم، ش 1(5): 173-157.
- قمی، محسن (1381). «نقش دانشگاه در ارتقای فرهنگ دینی». *دانشگاه اسلامی*، سال ششم، ش 14: 211-201.
- مجیدی، محمدرضا (1382). «بازخوانی راهبردهای دانشگاه اسلامی از منظر جنبش نوم‌افزایی». *دانشگاه اسلامی*، سال هفتم، ش 19-18: 86-73.
- محمودزاده، علی؛ اکبر فروزش و مهدی مرتضوی (1388). *واکاوی و بازشناسی فرهنگ و مدیریت جهادی*. تهران: دفتر نماینده ولی فقیه.
- مطیع، حسین و عبدالحسین خسروپناه (1389). «رابطه دین و فناوری در فرایند اسلامی شدن دانشگاه». *معرفت در دانشگاه اسلامی*، سال چهاردهم، ش 1(45): 102-77.
- مقیمی، سید محمد (1388). *تنویری‌های مدیریت پیشرفته*. تهران: دانشگاه تهران.
- مهدی، رضا (1392). «نظریه دانشگاه اسلامی: الگوی فرهنگی منتج از روش نظریه مبنایی». *مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی*، سال هفدهم، ش 1(54): 50-27.
- میرزاحمدی، محمدحسن و علی صحبت‌لو (1386). «اهداف دانشگاه اسلامی». *دانشگاه اسلامی*، سال یازدهم، ش 1(33): 25-7.
- ناظم، فتاح (1389). «سلامت سازمانی مناطق مختلف دانشگاه آزاد اسلامی». *اندیشه‌های تازه در علوم تربیتی*، سال پنجم، ش 3(19): 23-11.
- نظری، مرتضی (1385). *آموزش و پرورش و توسعه انسانی*. تهران: سپیده تابان.

- نیستانی، محمدرضا و ریحانه رامشگر (1392). «نقش فعالیتهای فرهنگی دانشگاهها در توسعه فرهنگی جامعه». *مهندسی فرهنگی*، سال هشتم، ش 76: 146-169.
- وبسایت پرسشکده سامانه پرسش و پاسخ ایران (1389). به نظر شما معضل اصلی در دانشگاهها چیست؟ [پرسمان]. بازیابی شده در 22 اسفند؛ از: <http://www.porseshkadeh.com/Question>
- Aivazi, Ali Ashraf (2002). "A Drop of the Sea: Tracing the thoughts of Imam Khomeini on the Islamic University". *Islamic University*, Vol. 6, No. 14: 13-22.
- Akhavan Kazemi, Bahram (2003). "Procedures for Islamisation of Universities". *Quarterly Journal of Islamic University*, No. 18-19: 21-44.
- Ask & Answer soft ware from Porseshkadeh Web Page (2011). **What do you Think about the Main Disaster in Universities?** [From the question] 13 March 2011. In: <http://www.porseshkadeh.com/Question>.
- Banshee, Zeinab (2010). **Islamization of Universities from the Viewpoint of the Professors of Islamic Teachings at Qom University**. BA Thesis. Management and Planning Department, Qom, Faculty of Literature and Human Sciences, Qom University.
- Dadashi Niaki, Mohammad Reza (2007). "Management Strategies of Islamic University from Nahj al-Balaghah". *Islamic University*, Vol. 11, No. 4(36): 4-18.
- Dezhkam, Ali (2003). "Various Inferences from Islamic University". *Islamic University*, Vol. 7: No. 1(17): 47-62.
- Ejtehadi, Mostafa (1998). "An Analysis of the Capabilities and Shortcomings of the Higher Education System in the Islamic Republic of Iran Compiled". *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, Ministry of Culture and Higher Education, Vol. 6, No. 17: 33-58.
- Fattahi, Amir; Sohrab Moravati & Ameneh Joushan (2013). "Islamic University and its Perspective from the Perspective of the Holy Qur'an". *Interdisciplinary Studies of the Holy Quran*, Vol. 4, No. 1: 93-112.
- Fazlollahi, Seyfollah & Mohammad Taghi Haj Ebrahimi (2010). "Practical Methods of Islamicisation of Universities (with an Approach to the Viewpoints of Islamic Education Courses' instructors)". *Knowledge*. Vol 19, No.157: 67-82.
- Fazlollahi, Seyfollah & Seyyed Reza Zamani Deh Yaghoobi (2011). "Strategies for Islamicization of Universities and Prioritizing them with an Approach to the Views of Professors of Islamic Azad University, Qom". *Knowledge in Islamic University*, Vol. 15, No. 1(46): 119-142.
- Gharavi Naini, Nahl; Hamed Mostafavi Fard & Zahra Mostafavi Fard (2012). "Promoting the Culture of Science in the Islamic University (Strategies, Pests and Obstacles)". *Culture at Islamic University*, Vol. 2, No. 2(3): 257-278.

- Ghorbani Zadeh, Vajhollah & Mohammad Amini (2014). "**Idealism and Movement at Islamic University**". *The Knowledge Studies in The Islamic University*, Vol. 18, No. 2(59): 173-194.
- Hajipour, Bahman & Mostafa Bahadoran Shirvan (2012). "**The Merits of the University of Optimum, Emphasizing the Ideas of the Supreme Leader**". *Management in Islamic University*, Vol. 1, No. 2: 3-26.
- Hajipour, Bahman & Morteza Soltani (2008). "**Strategic Research Planning in Universities and Higher Education Institutes: Imam Sadiq University (AS)**". *Journal of Strategic Management Thought*, Vol. 2, No. 1(3): 183-224.
- Imam Khomeini, Sayyid Ruhollah (1980). **Sahifeh Imam, Vol. 12**. Tehran: The Institute for Publishing the Works of Imam Khomeini (SA).
- Imani, Mehdi & Sadral-Din Shariati (2011). "**The Role of the Islamic-Iranian University in the Production of Religious Science**". *Knowledge in Islamic University*, Vol. 15, No. 4(49): 88-100.
- Khademi, Einollah (2002). "**The Role of Students in Islamicization of Universities**". *Quarterly Epistemological Studies at Islamic University*, Vol. 6, No.15: 79-94.
- Khamenei, Seyyed Ali (1996). **Leadership Statements and Messages in Different Meetings and Occasions**. Retrieved from the Ayatullah Khamenei Information Center: <http://www.farsi.khamenei.ir>
- Khan Mohammadi, Karim (2006). "**The Process of Islamicization of Universities in Iran (with a Cultural Policy Approach)**". *Islamic University*, Vol. 10, No. 31-32: 81-122.
- Mahmoudzadeh, Ali; Akbar Forouzesh & Mehdi Mortazavi (2009). **Exploration and Recognition of Jihadi Culture and Management**. Tehran: Representative Office of the Supreme Leader.
- Majidi, Mohammad Reza (2003). "**Reflection of the Strategies of Islamic University from the Perspective of the Software Movement**". *Islamic University*, Vol. 7, No. 18-19: 73-86.
- Mehdi, Reza (2013). "**Islamic University Theory: A Cultural Model Based on the Theory of Theory**". *Quarterly Epistemological Studies at Islamic University*, Vol. 17, No. 1(54): 27-50.
- Mirzamohammadi, Mohammad Hassan & Ali Speleu (2007). "**The Goals of the Islamic University**". *Islamic University*, Vol. 11, No. 1(33): 7-25.
- Moghimi, Seyyed Mohammad (2009). **Advanced Management Theories**. Tehran: Tehran University.
- Motie, Hossein & Abdolhossein Khosrowpanah (2010). "**Relationship between Religion and Technology in the Process of Islamicization of the University**". *Knowledge at Islamic University*, Vol. 14, No. 1(45): 77-102.
- Nazari, Morteza (2007). **Education and Human Development**. Tehran: Sepideh Taban.

- Nazem, Fattah (2010). "**Organizational Health in Different Areas of Islamic Azad University**". *Quarterly Journal of New Thoughts in Educational Sciences*, Vol. 5, No. 3(19): 11-23.
- Nistani, Mohammad Reza & Reyhaneh Rameshgar (2013). "**The Role of Cultural Activities of Universities in the Cultural Development of Society**". *Journal of Cultural Engineering*, Vol. 8, No. 76: 146-169.
- Qashqaizade, Nasrollah; Behzad Mohammadi & Parisa Masoudian (2013). "**Presenting the Organizational Theoretical Model of the University Based on the Teachings of Islam**". *Management in The Islamic University*, Vol. 2, No. 1(5): 157-173.
- Qomi, Mohsen (2002). "**The Role of the University in Promoting Religious Culture**". *Islamic University*, Vol. 6, No. 14: 199-212.
- Sayyah Taheri, Mohammad Hosein (2013). "**A Meta-Analysis of Common Definitions from the Islamic University and the Presentation of a Proposed Model**". *Quarterly Epistemological Studies at Islamic University*, Vol. 17, No. 1(54): 77-102.
- Supreme Council of the Cultural Revolution (2013). **Document for Islamisation of Universities**. Approved Session 735, Tir: 1-78.
- Taghavi Moghadam, Seyed Mostafa (1997). "**Prioritizing the Short-Term Islamicisation Program of Universities**". *Islamic University*, Vol. 1, No. 1: 49-54.
- Zeraat, Abbas (1997). "**The Ways of Islamicisation of Universities**". *Islamic University*, Vol. 1, No.1: 34-48.

